VITRALII (2)

text:
dr. arh. Ana Maria DABIJA

În arhitectura gotică există un sistem structural - arcul butant - care transmite împingerile bolților ce acoperă un spațiu, către un contrafort amplasat în afara clădirii.
Arcul butant este un sistem de semiarce și contraforți exteriori clădirii, ce fac legătura între stâlpul pe care descarcă arcul interior și contrafortul exterior. El permite ușurarea pereților portanți prin decuparea în aceștia a unor goluri de dimensiuni mai mari, care altminteri ar fi pus în pericol stabilitatea construcției.
Întreaga alcătuire se încheie la partea superioară cu un pinaclu, cu rol de a contracara tendința de alunecare a elementelor din piatră și de a echilibra eforturile provenite din turlă. Mai ales în Franța, contracarează greutatea garguielor imense și a consolelor.
Vitraliile au apărut ca răspuns la o necesitate constructivă: zidul dintre stâlpii de susținere, pe care descărcau arcele interioare, a fost înlocuit cu panouri mult mai ușoare (vorba vine), realizate din sticlă multicoloră montată în „rame” de plumb.
Dincolo de elementul constructiv înlocuit, panoul din sticlă colorată lăsa lumina să pătrundă în spațiul interior și crea, prin imaginile artistice spectaculoase, un decor de valoare excepțională, demn de clădirea pentru care era conceput.
Sticla colorată în masă a apărut însă mult mai devreme, nu se știe bine când. În ruinele de la Pompei și Herculanum se pare că s-au găsit bucăți de sticlă colorată, ceea ce trimite la ideea că în vilele bogate ale patricienilor romani sticla colorată reprezenta un accesoriu de lux. Imperiul bizantin utilizează sporadic sticla colorată montată în benzi de plumb, influențat de Orientul Mijlociu. Dezvoltarea tehnicii vitraliilor este, cum spuneam, legată de istoria arhitecturii gotice.
Din vechime s-a constatat că anumiți oxizi colorează sticla. Astfel cuprul, de pildă, introdus în amestecul topit, dă culoarea verde sau albastră.
Nu întotdeauna sticla era colorată în masă (în toată grosimea). Dacă nu se puteau obține culorile prin amestec cu oxizi, se picta suprafața geamului cu vopsele pe bază de oxizi și apoi se ardea.

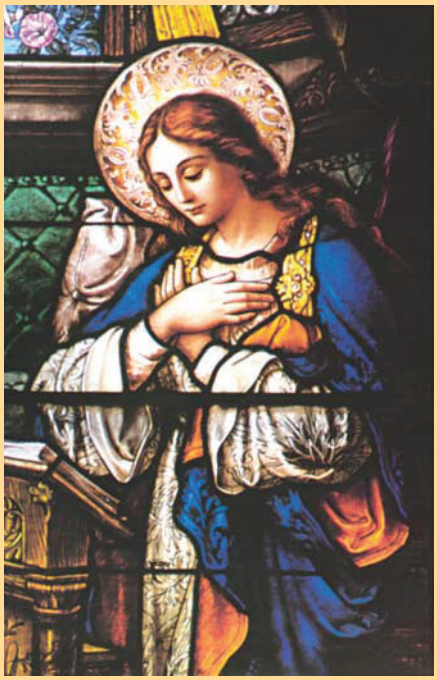

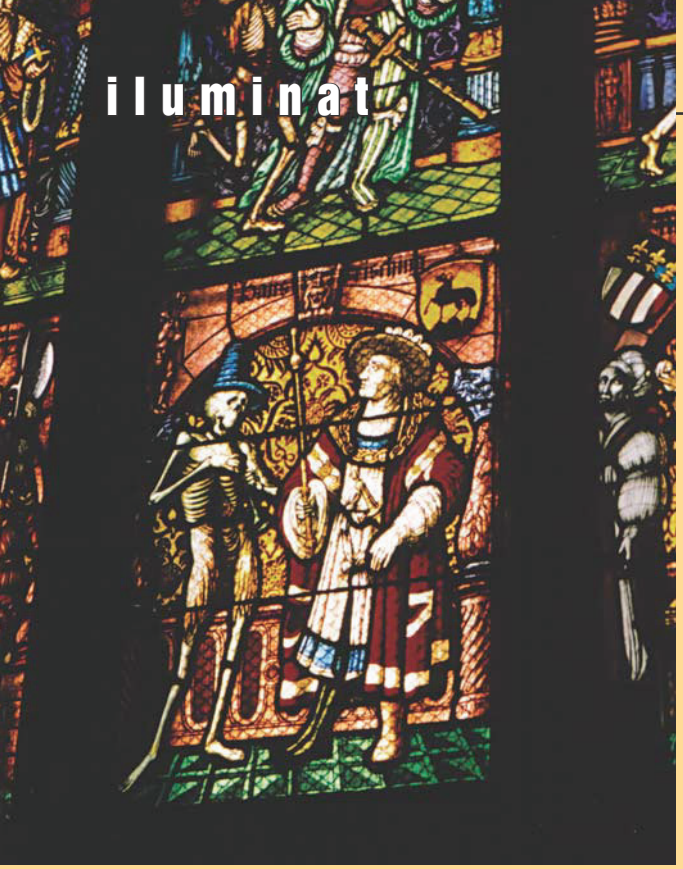

naturali, oxizi, var (oxid de calciu) și urină (acid uric). Amestecul se cocea, realizând o glazurare a geamului.
Pe la anul 1100, călugărul Teophilus descria modul de realizare a unui vitraliu în felul următor (conf. Buffalo Architecture and History, în http://ah.bfn.org):
„...dacă vrei să asamblezi ferestre simple, mai întâi marchează lungimea și lățimea lor pe o masă de lemn, apoi desenează modelul decorativ sau orice altceva care îți face plăcere și alege culorile care trebuie utilizate. Taie sticla și potrivește bucățile cu cuțitul cu care se nivelează barele de plumb. Montează-le în rame din bare fălțuite de plumb, apoi lipește-le pe ambele părți. Înrămează ansamblul într-o ramă de lemn întărită cu cuie, și plaseaz-o în locul în care vrei."
De-a lungul mileniului care s-a scurs de la însemnările lui Teophilus, tehnica vitraliului a rămas aproape neschimbată.
În perioada gotică, sticla se putea colora în masă prin adăugarea de oxizi metalici în cuptorul în care se topea sticla: cobaltul colorează în albastru, cuprul în verde, fierul în roșu, argintul dă nuanțe de galben și auriu.
Sticla topită se sufla și se tăia în foi (despre tehnica suflării sticlei am mai scris). Deoarece densitatea culorii albastru sau roșu era prea mare și transmisia luminoasă scădea foarte mult, sticlarul medieval lipea foaia de

Bucățile de sticlă colorată se tăiau, apoi se realiza desenul și erau asamblate în panouri vitrate prin intermediul unor nervuri de plumb sau - în secolul al XIX-lea - de cupru.
În mod tradițional, sticla pentru vitralii de catedrală este texturată. Texturarea face ca transmisia luminii să fie diferită prin sticla acoperită cu aceeași culoare.
Pentru culoare se utilizau pigmenți

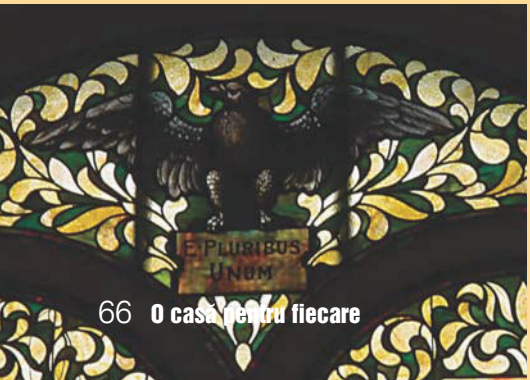

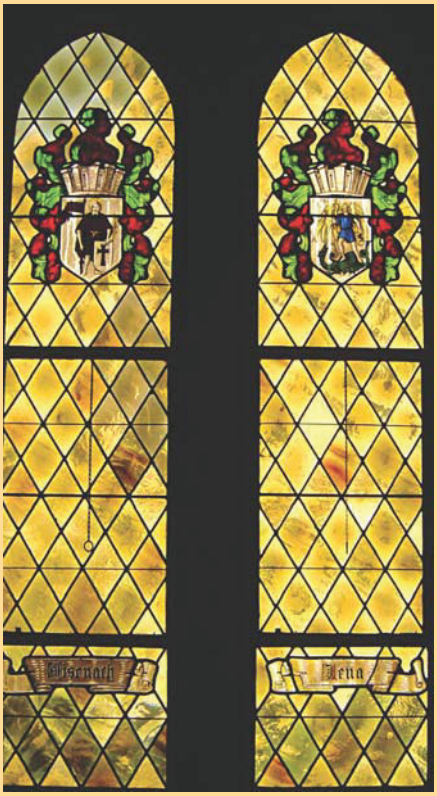

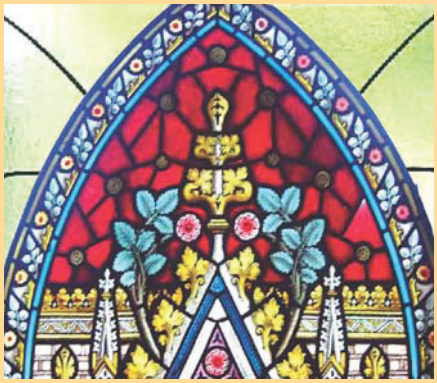

sticlă colorată pe o foaie de sticlă transparentă. Desenul se realiza conform modelului (cam așa cum a descris Teophilus că trebuie făcut). Detaliile se pictau ulterior, cu negru (detalii ale chipurilor, detalii de îmbrăcăminte, încălțăminte, texte etc.). Ansamblul se cocea în cuptor, apoi panourile se legau între ele cu fâșii de plumb (plumbul se mulează pe suport, se lucrează mai ușor ca alte metale).
Întregul ansamblu cântărea foarte mult. De aceea, atunci când ferestrele se montau în goluri, erau legate de elemente (similare ca principiu cu contemporanele noastre „mustăți”, adică cu bare fixate în elementele de zidărie). Fixarea efectivă a ferestrelor de „mustăți” se făcea cu fâșii de cupru care se fixau în plumb.
Prin secolul al XIV-lea se simțea nevoia de evoluție în tehnica „tradițională” a vitraliului (deja era folosită de două sute de ani). Nevoia de mai multă lumină, nevoie exprimată de arhitectura gotică, s-a materializat în ceea ce se putea: cum golurile nu se puteau mări (arcele butante făcuseră posibilă diminuarea suprafețelor pline), nu se putea acționa decât asupra vitrajului.
Densitatea culorii făcea transmisia luminoasă dificilă, așa cum am arătat mai sus.
S-a ajuns la un sistem de vitraliu mult mai luminos, prin realizarea unor acoperiri cu vopsea vitrifiabilă pe sticlă, care apoi se cocea, acoperirea vitrifiabilă topindu-se și devenind sticloasă. Vitraliul dantelat, nonfigurativ, de multe ori în tonuri de gri, se mai numește și „grisaille” sau „grizail”.
Ordinul monahal al Cistercienilor a dezvoltat această tehnică a vitraliului nonfigurativ.
Cele două tehnici s-au combinat pentru a realiza ferestre cu vitralii figurative și nonfigurative.
Renașterea vine cu alte principii: reinventează perspectiva. În mod evident, pictura statică a Evului Mediu devine desuetă și categoric și vitraliile, fie figurative sau nonfigurative.
Pereții palatelor, bisericilor, sunt acoperiți cu fresce care trebuie văzute bine. Adică au nevoie de lumină multă, clară, nealterată de culoare -

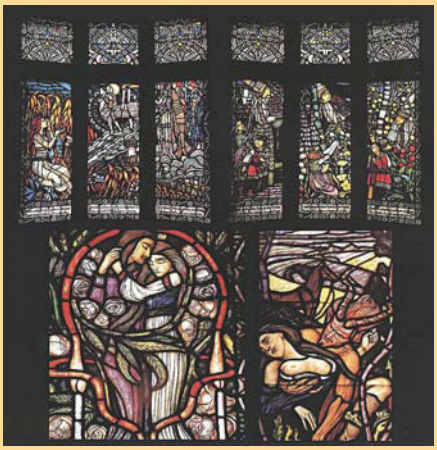

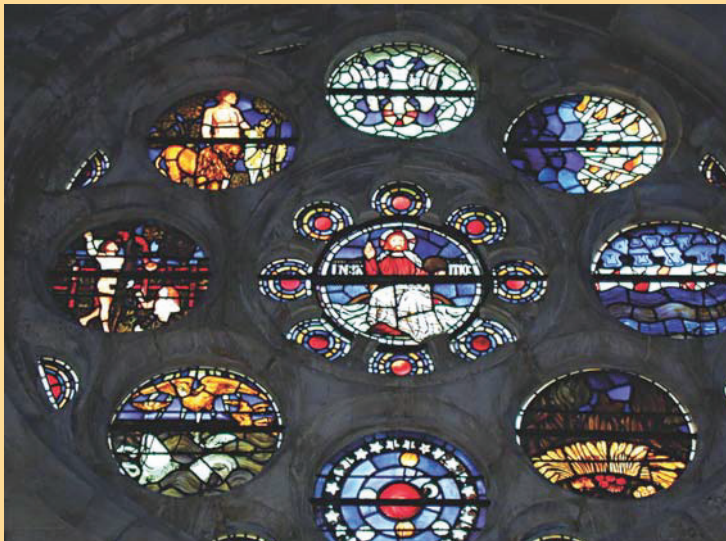

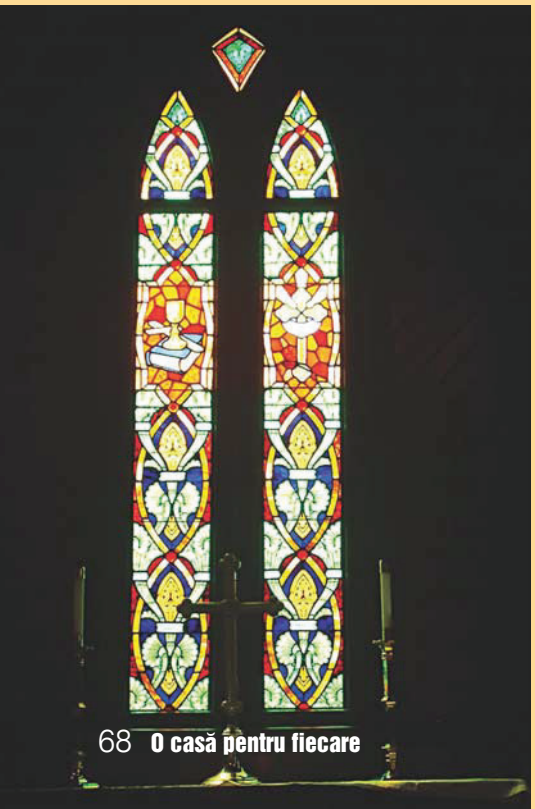

altfel spus, vitraliile ies din concepția de arhitectură, lăsând locul ferestrelor cu geam clar, neîmpărțite în bucățele mici de geam în montură metalică.

Palatele secolului al XVI-lea au pictate scene domestice (heraldice, de vânătoare, agricole), cu ajutorul emailului. Aceasta este o tehnică de pictare pe geam cu culori care pot fi arse în cuptor, rămânând opace.

Pe de altă parte, pictura pe sticlă ajunge o modă în care transparența sticlei dispare, sticla devenind perfect opacă, acoperită de stratul gros de email. Subiectele religioase lasă loc celor laice, desenul în perspectivă face ca ramele din plumb să devină nepotrivite și să trebuiască a fi mascate, imaginile figurative devin mai mari și mult mai expresive.

Iconoclasmul calvinist pe de o parte și Reforma ce a lovit Biserica Catolică au pulverizat (la modul cel mai direct, fizic) vitraliile, mai ales în Anglia. Desființarea mănăstirilor în Anglia anului 1547 a fost urmată de distrugerea vitraliilor din biserici (cum se vede, omenirea trece periodic prin perioade de distrugere totală a valorilor, culturii, istoriei). Războaiele din provincia franceză Lorena au închis sau distrus fabricile de sticlă. În perioada Commonwealth-ului (uniune politică a provinciilor britanice, care a avut loc în perioada 1649-1660), într-un singur deceniu au fost distruse mii de vitralii...

Furia Reformei conduce la distrugerea vitraliilor cu subiect religios. Ele sunt înlocuite fie cu panouri cu geam transparent, fie cu scene heraldice.
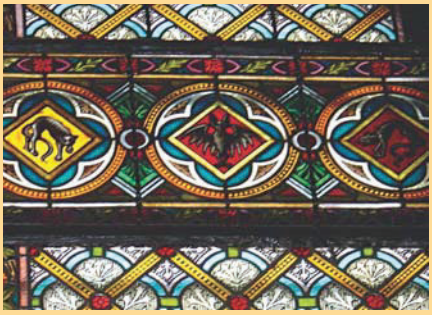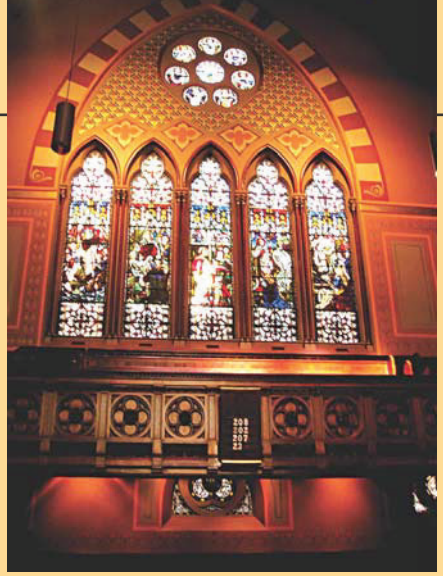
... și până în secolul al XIX-lea, vitraliile cad în uitare... Ce se întâmplă la începutul secolului al XIX-lea, unde au reapărut și cum au evoluat vitraliile de-a lungul a două sute de ani, vom vedea în numărul viitor. ■